Justitieutskottets betänkande

1979/80:6

med anledning av motion angående lagen om tillfälligt omhändertagande

Motionen

I motionen 1978/79:1755 av Lars Werner m. fl. (vpk) hemställs att riksdagen hos regeringen begär förslag om upphävande av lagen om tillfälligt omhändertagande.

Enligt motionärernas mening har lagen kommit att fungera som en social städlag och har inte såsom det förutsattes vid dess tillkomst möjliggjort sociala vård- och stödåtgärder som inte tidigare stått till buds. Lagen har dessutom enligt motionärerna kommit att användas vid demonstrationer, där vuxna och barn protesterat mot förtryck av skilda slag.

Lagen om tillfälligt omhändertagande

Lagen (1973:558) om tillfälligt omhändertagande (LTO) trädde i kraft den 1 oktober 1973 (prop. 1973:115, JuU 26, rskr 258). Samtidigt upphävdes dittills gällande bestämmelser om tillfälligt omhändertagande i polisinstruktionen.

Till grund för lagstiftningen låg de förslag till åtgärder för att bekämpa brottsligheten och förbättra den allmänna ordningen som framlades av den s. k. brottskommissionen.

I 1–3 §§ LTO finns bestämmelser som ger en polisman befogenhet att i vissa fall verkställa ett tillfälligt omhändertagande.

Bestämmelsen i 1 § LTO tar sikte på fall då polisstyrelse enligt särskild bestämmelse har befogenhet att besluta om omhändertagande. En enskild polisman får i ett sådant fall verkställa omhändertagandet i avvaktan på polisstyrelsens beslut, om förutsättningar för ett omhändertagande bedöms föreligga och dröjsmål med åtgärden skulle innebära fara för den omhändertagnes eller annans liv eller hälsa eller fara i annat hänseende. Bestämmelser om befogenhet för polisstyrelse att besluta om omhändertagande som här avses finns i utlänningslagen (1954:193), lagen (1954:579) om nykterhetsvård, barnavårdslagen (1960:97) och lagen (1966:293) om beredande av sluten psykiatrisk vård i vissa fall.

Enligt 2 § LTO får polisman ta hand om den som kan antas vara under femton år och anträffas under förhållanden som uppenbarligen innebär överhängande och allvarlig risk för hans hälsa eller utveckling. Den omhändertagne skall skyndsamt överlämnas till föräldrar, annan vårdnadshavare eller barnavårdsnämnden.

I 3 § föreskrivs att polisman skall omhänderta den som genom sitt uppträdande stör den allmänna ordningen eller utgör omedelbar fara för denna, om ett omhändertagande är nödvändigt för att upprätthålla ordningen. Ett sådant omhändertagande skall ske också när det fordras för att avvärja en straffbelagd gärning.

LTO innehåller vidare bestämmelser om förfarandet vid omhändertagande, maximitid för kvarhållande m. m. Sålunda gäller enligt 4 § att polismannen skall se till att omhändertagandet inte orsakar den som har tagits om hand större olägenhet än som är oundviklig med hänsyn till åtgärdens syfte eller väcker onödig uppmärksamhet. Den polisman som har verkställt omhändertagande enligt LTO skall så skyndsamt som möjligt anmäla saken till sin förman, som omedelbart skall pröva om åtgärd enligt 1 eller 3 § skall bestå. Innebär förmannens beslut att den som har omhändertagits enligt 1 § skall kvarhållas eller har ingripande företagits med stöd av 2 §, skall han skyndsamt underrätta polisstyrelsen om omhändertagandet och skälen till detta (5 §). Den som är omhändertagen enligt 1 eller 3 § skall förhöras så snart som möjligt och därvid underrättas om anledningen till att han har tagits om hand. I de fall då någon har omhändertagits enligt 3 § skall också vid behov en utredning om hans personliga levnadsförhållanden göras, om möjligt av företrädare för social myndighet. Avsikten med denna utredning skall vara att utröna om den omhändertagne är i trängande behov av hjälp eller stöd från samhällets sida (6 §). Beträffande den som har omhändertagits enligt 3 § gäller vidare att han skall friges så snart förhör och personutredning har slutförts och anledning föreligger att han inte längre kommer att utgöra omedelbar fara för allmän ordning och säkerhet, dock senast inom sex timmar efter omhändertagandet (8 §).

Lagen om omhändertagande av berusade personer m. m.

Lagen (1976:511) om omhändertagande av berusade personer m. m. (LOB) trädde i kraft den 1 januari 1977 (prop. 1975/76:113, JuU 37, rskr 351). Samtidigt upphävdes straffbestämmelserna mot fylleri samt förordningen (1841:58 s. 1) emot fylleri och dryckenskap.

Enligt 1 § LOB får den som på allmän plats, utom- eller inomhus, anträffas berusad av alkoholhaltiga drycker eller annat berusningsmedel omhändertas av polisman, om han till följd av berusningen är ur stånd att ta vård om sig eller annars utgör en fara för sig själv eller annan. Om den omhändertagne bedöms vara i behov av hjälp eller stöd från samhällets sida, skall polisen, innan omhändertagandet upphör, tillhandagå honom med råd och upplysningar samt, i den mån det lämpligen kan ske, samråda med annat samhällsorgan som har till uppgift att tillgodose sådant behov. Den omhändertagne skall friges så snart det bedöms kunna ske utan men för honom själv och anledning till omhändertagande inte längre föreligger. Frigivandet skall dock alltid ske senast inom åtta timmar efter omhänder-

tagandet om det inte uppenbarligen är förenligt med den omhändertagnes eget intresse att han får stanna kvar kortare tid därutöver (7 §). Föreskrifterna i lagen skall tillämpas även i fall, då förutsättningar för omhändertagande skulle ha förelegat också enligt 3 § LTO (9 §).

Utvärdering av LTO och LOB

Vid sin behandling under hösten 1977 av motioner angående LTO uttalade utskottet att redovisade uppgifter om hur bestämmelsen om social utredning i samband med omhändertaganden enligt 3 § LTO tillämpats visade att det kunde finnas anledning att överväga behovet av och formerna för dessa utredningar bl. a. mot bakgrunden av resultat som redovisats av försöksverksamhet med social jour samt erfarenheterna av tillämpningen av LOB. Sådana överväganden borde dock enligt utskottets mening föregås av en vidare utvärdering av LTO:s tillämpning i dessa hänseenden.

Med hänsyn till förändringar i tillämpningen av LTO efter tillkomsten av LOB som redovisats av rikspolisstyrelsen borde den förordade utvärderingen enligt utskottets mening ges en vidare inriktning och avse tillämpningen av båda lagarna. Utvärderingen borde avse antalet omhändertaganden, arten av omhändertaganden och förekomsten av sociala utredningar och hjälp- och vårdinsatser. Utskottet uttalade vidare att det med hänsyn till den avgörande principiella skillnaden mellan LTO och LOB när det gäller syftet med ingripandena var angeläget att gränsdragningsproblem inte uppstår i den praktiska tillämpningen av de båda lagarna. Vid utvärderingen borde därför uppmärksammas de svårigheter som den enskilde polismannen i praktiken ställs inför vid valet mellan att tillämpa LTO eller LOB. Tillsammans med de ytterligare upplysningar beträffande tillämpningen av LOB som kunde komma att erhållas av rikspolisstyrelsens rapporter enligt regeringens beslut härom borde utvärderingen, anförde utskottet, kunna ligga till grund för en bedömning av frågan om erforderliga lagändringar.

Vad utskottet sålunda anfört gavs regeringen till känna (JuU 1977/78:12, rskr 58).

Enligt bemyndigande av regeringen i mars 1978 har chefen för justitiedepartementet tillkallat en särskild utredare (Ju 1978:03) för att göra den av riksdagen begärda utvärderingen (Dir. 1978:11). Utredningen beräknas slutföra sitt arbete under år 1980.

Riksdagsbehandling under våren 1978

Utskottet prövade under våren 1978 ett yrkande av samma innehåll som i den nu föreliggande motionen (JuU 1977/78:34). Utskottet uttalade därvid att utskottet liksom tidigare då sådana yrkanden prövats ville understryka nödvändigheten av en lagstiftning som ger polisen möjlighet att ingripa och hindra störningar mot den allmänna ordningen innan de leder till brott.

Utskottet fann ej anledning att inta annan ståndpunkt än tidigare beträffande behovet av sådan lagstiftning. Genom den pågående utvärderingen skulle enligt utskottet underlag skapas för en bedömning av frågan rörande lagstiftningens närmare utformning för framtiden. Utskottet avstyrkte med hänvisning till det anförda bifall till motionsyrkandet. Riksdagen följde utskottet.

Polisutredningen

I betänkandet (SOU 1979:6) Polisen har 1975 års polisutredning föreslagit att LTO skall upphävas som en särskild lag. Den reglering som behövs på området bör enligt polisutredningen arbetas in i en ny polislag sedan bestämmelserna setts över och preciserats på grundval av LTO/LOB-utredningen. Polisutredningen uttalar bl. a. att den finner det särskilt angeläget att man söker lösa de svårigheter som nu synes föreligga vid tillämpningen av LTO genom att förutsättningarna för omhändertaganden av det slag som regleras i 3 § preciseras så långt som möjligt i den nya polislagen.

Polisutredningens betänkande har remissbehandlats och övervägs f. n. i regeringens kansli.

Utskottet

I detta betänkande behandlar utskottet en motion om lagen om tillfälligt omhändertagande (LTO).

Enligt vissa specialförfattningar, bl. a. barnavårdslagen och lagen om nykterhetsvård, äger polisstyrelse i avbidan på ställningstagande av annan myndighet besluta omhänderta någon för att underlätta att lämplig vård sätts in eller annan åtgärd vidtas. I 1 § LTO ges möjlighet för polisman att i sådana fall, om vissa närmare angivna förutsättningar är uppfyllda, göra ett tillfälligt omhändertagande i avvaktan på polisstyrelsens beslut. Vidare gäller enligt 2 § LTO att, om någon, som kan antas vara under 15 år, anträffas under förhållanden som uppenbarligen innebär överhängande och allvarlig risk för hans hälsa och utveckling, han får tas om hand av polisman för att genom dennes försorg skyndsamt överlämnas till föräldrar, annan vårdnadshavare eller barnavårdsnämnden.

LTO innehåller också en regel, i 3 §, om att den som genom sitt uppträdande stör allmän ordning eller utgör omedelbar fara för denna skall omhändertas av polisman, om det är nödvändigt för att upprätthålla ordningen. Sådant omhändertagande skall också ske när det fordras för att avvärja straffbelagd gärning. Har omhändertagande skett på någon av sist angivna grunder, skall enligt 6 § LTO en utredning göras beträffande den omhändertagnes levnadsförhållanden, dock endast i den mån behov av sådan

utredning kan antas föreligga. Utredningen skall om möjligt göras av företrädare för social myndighet, och dess syfte skall vara att utröna om den omhändertagne är i trängande behov av hjälp eller stöd från samhällets sida. I lagen föreskrivs vidare en maximitid om sex timmar för frihetsberövanden som skett i syfte att upprätthålla ordningen eller hindra någon att begå brott.

En person kan också tas om hand av polisen enligt lagen om omhändertagande av berusade personer (LOB). Enligt denna lag får den som på allmän plats, utom- eller inomhus, anträffas berusad av alkoholhaltiga drycker eller annat berusningsmedel omhändertas av polisman, om han till följd av berusningen är ur stånd att ta vård om sig eller annars utgöra en fara för sig själv eller annan. En maximitid om åtta timmar har föreskrivits för frihetsberövandet. LOB, som gäller fr. o. m. den 1 januari 1977, tillkom i samband med att fylleristraffet avskaffades.

I motionen begärs förslag om upphävande av LTO. Enligt motionärernas mening har lagen inte möjliggjort sociala vård- och stödåtgärder som inte tidigare har stått till buds. Motionärerna uppger också att lagen använts mot demonstranter som protesterat mot förtryck av skilda slag.

Tillämpningen och utformningen av LTO övervägs f. n. av en av chefen för justitiedepartementet efter riksdagens begäran i mars 1978 tillkallad särskild utredare, LTO/LOB-utredningen. Lagen har också behandlats av 1975 års polisutredning som i ett i december 1978 avgivet betänkande föreslagit att LTO skall upphävas som särskild lag och att erforderliga regler på området arbetas in i en ny polislag. Enligt polisutredningens mening är det särskilt angeläget att man söker lösa de svårigheter som nu synes föreligga vid tillämpningen av LTO genom att förutsättningarna för omhändertaganden av det slag som regleras i 3 § LTO preciseras så långt som möjligt i den nya polislagen.

Ett yrkande om upphävande av LTO prövades av riksdagen senast under våren 1978 (se JuU 1977/78:34). Utskottet underströk då, liksom tidigare då sådana yrkanden prövats, nödvändigheten av en lagstiftning som ger polisen möjlighet att ingripa och hindra störningar mot den allmänna ordningen innan de leder till brott. Utskottet finner ej anledning att nu inta annan ståndpunkt beträffande behovet av sådan lagstiftning. I det fortsatta lagstiftningsarbete som kan förväntas följa på grund av polisutredningens och LTO/LOB-utredningens förslag kommer lagstiftningens närmare utformning att prövas.

Med hänvisning till det anförda avstyrker utskottet bifall till motionen.

Utskottet hemställer

att riksdagen avslår motionen 1978/79:1755.

Stockholm den 20 november 1979

På justitieutskottets vägnar
BERTIL LIDGARD

Närvarande: Bertil Lidgard (m), Lisa Mattson (s), Åke Polstam (c), Hans Petersson i Röstånga (fp), Arne Nygren (s), Björn Körlof (m), Lilly Bergander (s), Gunilla André (c), Hans Pettersson i Helsingborg (s), Göte Jonsson (m), Helge Klöver (s), Ella Johnsson (c), Karl-Gustaf Mathsson (s), Bonnie Bernström (fp) och Maja Bäckström (s).